

УДК 811.111'42:177

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-2-6>

КОНЦЕПТ *POLITENESS* І ЙОГО ВПЛИВ НА РЕАЛІЗАЦІЮ СТРАТЕГІЙ СПІЛКУВАННЯ В МОВЛЕННЄВИХ АКТАХ ВІКТОРІАНСЬКОГО ДИСКУРСУ

Левіщенко Марія Сергіївна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології

Київський національний університет культури і мистецтв

levishchenko1883@gmail.com

orcid.org/0000-0002-9678-6575

У статті окреслено концепт *POLITENESS* вікторіанського дискурсу з виділенням і обґрунтуванням стратегій спілкування в мовленнєвих актах вікторіанців, виокремлено й описано культурологічні аспекти концепту *POLITENESS* із позицій когнітивної лінгвістики з наступним аналізом концепту *POLITENESS* у порівнянні з вікторіанською ввічливістю.

Специфіку ментальної організації вікторіанського дискурсу можна простежити на прикладі концепту *POLITENESS*, що фіксує норми етичної поведінки, вироблені та визнані вікторіанським суспільством. Як когнітивний сценарій він відбиває типову послідовність подій у певній ситуації, у якій ознаки «гарні манери», «культурність» і «витонченість» характеризують спосіб суспільної взаємодії її учасників.

Поряд із когнітивним сценарієм коректної поведінки калейдоскопічний концепт ввічливості містить також уявлення про еталонного агента, який відповідає всім прийнятим морально-етичним нормам і втілює суспільні чесноти. У дискурсивному контексті його конститутивні ознаки «гарні манери», «культурність» і «витонченість» концентруються в образі джентльмена / леді як взірцевого, еталонного їх носія, розкривають його іконічний аспект.

Як непередметний концепт *POLITENESS* не має чітко вираженого образного компонента. Натомість вікторіанська свідомість фіксує такі асоціації: уміння приховувати власні почуття, манірність, дотримання правил етикету. Валоративна складова частини концепту відбиває не лише категоричну (позитивну чи негативну) кваліфікацію будь-яких форм соціальної активності людини, але й екстраполяцію цієї оцінки на її моральні якості, визначає її як леді чи джентльмена. Висока цінність концепту ввічливості як способу суспільного існування стала, як це не парадоксально, і причиною певного «знецінення» ввічливості. Прагнення людини бути чемною почало поступово заміщувати справжні почуття, перетворилося на пуритичну маску. Тексти вікторіанського дискурсу втілюють засудження надмірної, нещирої ввічливості та схвалюють природність поведінки в суспільному оточенні.

Ключові слова: вікторіанський дискурс, концепт, мовленнєвий етикет, ментальна організація.

THE CONCEPT OF *POLITENESS* AND ITS IMPACT ON THE IMPLEMENTATION OF COMMUNICATION STRATEGIES IN SPEECH ACTS OF VICTORIAN DISCOURSE

Levishchenko Mariia Serhiivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at Foreign Languages Department

Kyiv National University of Culture and Arts

levishchenko1883@gmail.com

orcid.org/0000-0002-9678-6575

The article outlines the concept *POLITENESS* of Victorian discourse with the selection and grounding of communication strategies in the speech acts of Victorians, highlights and describes the culturological aspects of the concept *POLITENESS* from the standpoint of cognitive linguistics followed by analysis of the concept *POLITENESS* compared to politeness.

The specificity of the mental organization of Victorian discourse can be traced to the example of the concept *POLITENESS*, which fixes the norms of ethical behavior developed and recognized by Victorian society. As a cognitive scenario, it reflects a typical sequence of events in a given situation, in which the signs of “good manners”, “culture” and “sophistication” characterize the way in which its participants interact.

Along with the cognitive scenario of correct behavior, the kaleidoscopic concept of politeness also contains the idea of a reference agent who meets all accepted moral and ethical norms and embodies social virtues. In a discursive context, its constitutive features of “good manners”, “culture” and “sophistication” are concentrated in the image of the gentleman / lady as their exemplary, reference bearer, revealing its iconic aspect.

As a non-objective concept *POLITENESS* does not have a clear figurative component. Instead, the Victorian consciousness captures the following associations: decent behavior under any circumstances, the ability to hide their

feelings, mannerisms, adherence to etiquette. The valorative component of the concept reflects not only the categorical (positive or negative) qualification of any form of human social activity, but also the extrapolation of this assessment to its moral qualities, defines her as a lady or a gentleman. The high value of the concept of politeness as a way of social existence has become, paradoxically, the reason for a certain "devaluation" of politeness. The desire of man to be polite began to gradually replace the true feelings, turned into a purist mask. Thus, the texts of the Victorian discourse embody the condemnation of excessive, insincere politeness and approve of the naturalness of behavior in the social environment.

Key words: Victorian discourse, concept, speech etiquette, mental organization.

1. Вступ

Вікторіанська епоха (у Великій Британії період правління королеви Вікторії, 1867–1901 рр.) неодноразово була об'єктом уваги вчених. Деякі автори (Hobsbaum, 1999; Meantz, 2020) підкреслюють, що багато сучасних англійських традицій були винайдені в XIX ст. і навіть говорять про Вікторіанську епоху як про «один із найбільших періодів для винаходу традицій», називають цей процес «invention of tradition» або «mass-producing traditions» (Carter, 1997: 61).

2. Аналіз останніх досліджень

Упродовж останніх десятиліть інтерес до вікторіанства існував лише в літературознавстві та соціально-історичних науках. Натепер уже тільки в Росії існують два інститути, які системно вивчають вікторіанство, – «Російський дім Діккенса» при Тамбовському університеті та Вікторіанський центр у Пермі. В Україні вивченню вікторіанської епохи фактично не приділялося уваги, хоча дослідження розвитку Англії в цей період є дуже корисним для нашого суспільства і держави (Левіщенко, 2013).

Вікторіанська епоха цікавила й цікавить науковців через ті великі зміни й інновації, що їх зазнала Англія за цей короткий період. Зміни політичного устрою, внески в науку, прискорений темп життя не могли не позначитися на мові загалом та на появі нових домінант зокрема (Левіщенко, 2013).

Попри те, що дискурс є феноменом, яким сьогодні найбільш часто оперують дослідники мовлення, мовленнєвої діяльності і тексту, він не є однозначним ані як лінгвістичний термін, ані як лінгвістичне поняття. Дискурс є для сучасного мовознавства одним із найбільш суперечливо витлумачуваних явищ. Основними серед них є його розуміння як «мови в живому використанні» (Бенвеніст, 1974), як «мовлення, зануреного в життя» (Арутюнова, 1990).

Усі наявні в лінгвістиці визначення дискурсу так чи інакше вписуються у дві моделі його розуміння – широке та вузьке. У широкому сенсі дискурс розглядають як процес, як комплексну комунікативну (по)дію, зумовлену гносеологічними, соціоісторичними,

етнокультурними, прагмасемантичними та комунікативно-поведінковими чинниками (Карасик 2002; Макаров 1998 та інші). У вузькому розумінні дискурс визначають як результат спілкування чи інтерактивної взаємодії, зафіксований на матеріальному носії у вигляді тексту (Богданов 1993).

Будучи провідним поняттям гуманітарних наук сьогодення, дискурс загалом та його типи і види зокрема дозволяють своє оптимальне витлумачення за допомогою концептуальних домінант. Не є винятком у цій системі й вікторіанський дискурс, але в сучасній науці немає спеціальних праць, присвячених детальному висвітленню специфіки ментальної організації вікторіанського дискурсу, яку можна простежити на прикладі концепту *politeness*. Виходячи із цього, метою цієї статті є розгляд концепту *politeness* вікторіанського дискурсу, що і становить предмет її, відповідно, основні завдання цієї розвідки (Левіщенко 2013).

Мета статті – зробити аналіз концепту *politeness*, його впливу на реалізацію стратегій спілкування в мовленнєвих актах вікторіанців.

Категорія увічливості частіше розглядається в соціокультурному аспекті, у деяких дослідженнях проводиться тендерний аналіз увічливої поведінки на матеріалі різних мов. «Увічливість» – поняття універсальне, з погляду на комунікативну ситуацію. Саме принцип увічливості визначає якість і рівень комунікації. Про його фундаментальність говорить його надмовний характер, а також культурна універсальність. Проте історична і культурна спадщина, поза сумнівом, накладає свій відбиток на формування тих або інших лінгвокультурних концептів і те, яким чином культурна і історична спадщина англійців вплинула на формування концепту *politeness*. Саме тому проблема належить до важливих і досить спірних, тому перспективи подальших досліджень у цій галузі є очевидними.

3. Виклад основного матеріалу

Увічливість – це певний процес спілкування, за допомогою якого адресат у змозі донести коректно інформацію. Увічливість розглядається як загальна стратегія позитивного ставлення до особи, що виявляється

в мовних актах (вибачення: “*Sorry*”, “*Excuse me*”; подяка: “*Thank you*”, “*Thanks*”; співчуття: “*Compassion*”, “*Sympathy*”; комплімент: “*You look well*”; тощо).

Найбільш поширеним у діалогічному мовленні виявилися такі експресиви:

– вибачення “*Sorry*”, “*Excuse me*”. Здебільшого вживання цього вислову супроводжується поясненням або обіцянкою відшкодування, що зумовлює окремі стратегії вибачення. Такий тип вислову використовується зазвичай у домашніх умовах, де здебільшого спостерігається побутова мовленнєва ситуація.

Потрапивши в незручну ситуацію, англієць матиме обмежений вибір таких конструкцій: 1) “*I’m sorry*” – спонтанне висловлення співчуття й жалю на адресу співрозмовника щодо якоїсь неприємності; 2) “*Excuse me*” (“*Pardon me, I beg your pardon*”) – формули вибачення за незручності, учинені співрозмовнику; 3) “*Forgive me*” – звертання з вибаченням за більш серйозні вчинки щодо співрозмовників. Ці ж мовні штампи, за винятком останнього, активно використовуються в англійській мові як форми звертання до незнайомих. Досить часто англієць не реагує на вибачення будь-якою реплікою, особливо у випадках, коли вибачення має формальний характер, на відміну від української мови. Проте, коли вибачення не є формальним, його загальноприйнятні форми значно виходять за рамки трьох основних конструкцій: “*Sir, I was too plain; I beg your pardon. I ought to have replied that it was not easy to give an impromptu answer to a question about appearances; that tastes mostly differ; and that beauty is of little consequence, or something of that sort*” (Charlotte Bronte. “*Jane Eyre*”) (Аристов, 1998: 109; Левіщенко, 2013).

– подяка “*Thank you*”, “*Thanks*”. Такі слова мовного етикету, відносячись до області функціонування мовних актів (вибачення, звернення, поздоровлення, похвала й інші) в етикеті, уживаються в соціолінгвістичних неофіційних і офіційних контекстах, тому їх функціонування визначається соціальним статусом комунікативних. “*Please*” у такому значенні вживається: 1) на початку речення в разі ввічливого прохання, запрошення: “*Please come to dinner tomorrow*”; 2) у кінці речення, що виражає прохання з категоричнішим відтінком: “*Don’t talk, please*” (Левіщенко, 2013).

Якщо вам пропонують надати послугу (наприклад, принести сигарету), то ваші позитивна і негативна відповіді повинні виглядати таким чином: “*Would you like*

a cigarette?” “*Yes, please*” / “*No, thank you*”. Розглянемо інший варіант: “*Please accept our thanks for the opportunity to earn your business*” (Thackeray, 1995: 99). На початку речення вживається ввічливе слово комунікації “*thanks*”, яке дає змогу визначити соціальний стан особи, тобто підкреслена пряма форма подяки за змогу заробляти кошти. Прийнято вважати, що ввічлива форма комунікації є прямою взаємодією між учасниками спілкування, наприклад: “*Thank you for sharing these examples with me*” (Thackeray, 1995: 105). В англійській мові ввічливість часто виявляється за допомогою «ухильних», нерішучих виразів, особливо в ситуаціях, де є ризик образити людину. Існує безліч різних способів вираження нерішучості. Форми комунікації пом’якшують використання слів, роблять їх менш прямими і наполегливими. Ось декілька прикладів поширених комунікативних пом’якшених слів “*SOFTNERS*” – “*Maybe*” і “*perhaps*” використовуються для висловлення поради або рекомендації: 1) “*Maybe we should ask Liz for her opinion*”; 2) “*Perhaps you ought to talk to John about it*” (Wilde, 2002: 36).

Щоби виразити співчуття англійською мовою, частіше використовують мовні конструкції з таким етикетним значенням вираження, як “*Sympathy*”. Спробуємо розглянути декілька мовних ситуацій щодо висловлення співчуття:

1. Вираження здивування, шоку: якщо в людини справді серйозна проблема, вирази “*That’s a pity*” або “*That’s too bad*” краще не вживати. Набагато доречніше сказати “*That’s awful*” або “*That’s horrible*”: “*I feel awful about forgetting her birthday*”, “*The awful thing is, it was my fault*” (Wilde, 2002: 96). Такі висловлювання в цих реченнях є неформальними і використовуються, щоб описати трагічну ситуацію, у якій комунікативна особа відчуває себе пригніченою, хворою, винною.

2. Вираження розуміння відчуттів співбесідника: “*You must be feeling absolutely terrible! That must have been awful*” (Caldwell, 1989: 125). У цьому прикладі чітко описується взаємне розуміння між двома комунікативними особами, де вираження співчуття – це пряма форма мовної поведінки.

3. Вираження співчуття є доречним лише в тому разі, коли виражається співчуття щодо серйозного потрясіння, великого нещастя, біди або горя. Зазвичай фрази, що виражають співчуття, мають яскраве стилістичне і емоційне забарвлення і часто вживаються лише

в офіційній обстановці і письмовій формі, наприклад: “*You have my sincerest. Please accept my sympathy*” («Я Вам щиро (від щирого серця) співчуваю») (Caldwell, 1989: 55); “*Let me express my deepest sympathy*” (Doyle, 1999: 63).

Як бачимо, англійський мовний етикет характеризується більшою стриманістю й лаконічністю фраз на позначення вибачення.

Мовний акт компліменту простий, але потужний засіб, що допомагає встановлювати добрі стосунки з іншими людьми, підтримувати стосунки, використовувати ввічливі манери. Компліменти говорять із різних причин, і всі вони зазвичай приносять задоволення і піднімають вашу самооцінку. Наша симпатія до людини зазвичай починається з того, що ми вміло встановлюємо комунікативну бесіду.

Комунікативна категорія – це категорія мовного спілкування, що являє собою сукупність настанов і правил мовної поведінки в даному товаристві та бере участь в організації і регулюванні комунікативного процесу (Алефиренко, 2001: 87). Комунікативна категорія має певну конфігурацію, власне комунікативне значення і вербальні та невербальні засоби вираження цього значення. Однією з таких категорій є ввічливість, яка належить до супровідних соціально-етичних комунікативних категорій опозитивного типу і виконує функцію регулювання процесу спілкування.

Значення комунікативної ввічливості – це сукупність загальних стратегічних настанов, які побудовані ієрархічно. «Структуру цієї категорії створюють такі комунікативні норми: стриманий стиль спілкування, підтримання комунікативного зв'язку, дотримання комунікативного тону і комунікативних табу, демонстрація колективної культури мови» (Болдырев, 1998: 29; Левіщенко, 2013).

До центральних семантичних компонентів, які входять до складу категорії ввічливості, можна віднести пошану, тактовність, доброзичливість, прихильність, рівноправність.

Комунікативна категорія ввічливості оперує значною кількістю мовних засобів для реалізації різноманітних відтінків суті тієї чи іншої комунікативної ситуації, незважаючи на стандартизованість сфери ділового спілкування. Отже, у будь-якому разі завжди варто пам'ятати про головні компоненти цієї категорії.

Коли людина вміє майстерно володіти мовною ввічливістю, вона високо цінується в суспільстві, оточенні. Щодо англійської мовної ввічливості, то вона має давні традиції, тобто відхилення від використання мовної ввічливості вважається проявом

невихованості, грубості, неповаги. Категорія ввічливості важлива не лише для окремої культури, зокрема англійців, але й для осіб, які вивчають іноземну мову.

Якщо розглядати ввічливість на культурному етапі встановлення соціально-суспільних рівнів, то можемо простежити те, що ввічливість має велике практичне значення і тим самим заслуговує на великий культурний рівень удосконалення комунікативної ситуації спілкування між людьми.

Культурний рівень спілкування між людьми ґрунтується на відповідних засадах та нормах ввічливості, як-от офіційний, нейтральний та фамільярний. Усі ввічливі слова та вирази можуть мати свій власний стиль і можуть класифікуватися за стилістичними ознаками і тим самим належати до одного зі стилів спілкування: нейтрального, офіційного та фамільярного.

Увічливе спілкування на нейтральному рівні здійснюється між незнайомими людьми, а також між такими особами, які не перебувають в офіційних або фамільярних стосунках. Нейтральне спілкування передусім існує як необхідність.

4. Висновки

Метою роботи був розгляд концепту *POLITENESS* вікторіанського дискурсу та його впливу на реалізацію стратегій спілкування вікторіанців. Картина світу кожного окремого соціуму – єдина і неповторна, і це втілюється в пам'ятках його духовної культури, зокрема в художній літературі. Культурні й історичні особливості кожного соціуму в художньому тексті набувають знакового характеру і виражаються за допомогою культурних та темпоральних маркерів. Вікторіанська доба, на відміну від усіх інших історичних епох у Великій Британії, надала нових значень численним культурно маркованим знакам, які представляють матеріальну культуру та духовний світ вікторіанців. Кожний концепт відображає культурну етносистему, у рамках якої сформувався. Питання вивчення теми вікторіанського дискурсу, його концептів посідає чільне місце в сучасній науці. Але проблема належить до важливих і досить спірних, тому перспективи подальших досліджень у цій галузі є очевидними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алефиренко Н.Ф. Этноязыковое кодирование смысла и культуры. *Филология и культура* : материалы III Международной научной конференции. Ч. 2. Тамбов, 2001. С. 82–84.

2. Аристов С.А. Когнитивные аспекты языковой коммуникации, включающей невербальные конститuenty. *Когнитивная лингвистика*. Ч. 1. Тамбов, 1998. С. 108–110.
3. Арутюнова Н.Д. Дискурс. *Лингвистический энциклопедический словарь* / под. ред. В.Н. Ярцевой. Москва : Советская энциклопедия, 1990. С. 136–137.
4. Бенвенист Э. Общая лингвистика : монография. Москва : Прогресс, 1974. 448 с.
5. Богданов В.В. Текст и текстовое общение : монография. Санкт-Петербург : Изд-во СПбУ, 1993. 67 с.
6. Болдырев Н.Н. Категоризация событий и специфика национального сознания. *Язык и национальное сознание*. Воронеж, 1998. С. 29–30.
7. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : монография. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
8. Левіщенко М. Комунікативна категорія ввічливості у вікторіанськму мовленнєвому етикеті. 2013. URL: <https://docplayer.net/78201339-Udk-82-0-mariya-levishchenko-komunikativna-kategoriya-vvichlivosti-u-viktorianskomu-movlennievomu-etiketi.html> (дата звернення: 01.09.2020).
9. Макаров М.Л. Интерпретативный анализ дискурса в малой группе : монография. Тверь : Изд-во Твер. ун-та, 1998. 200 с.
10. Caldwell Er. Man and Woman. London : The cresset press, 1989. 188 p.
11. Carter R. The Routledge History of Literature in English: Britain and Ireland. London : Routledge, 1997. 584 p.
12. Doyle C. An Incident at the College. London : Oxford University, 1999. 322 p.
13. Hobsbaum E. Mass-producing traditions: Europe, 1870–1914: Representing the Nation. *Histories, heritage and museums/ A. Reader*. London ; New York : Hauppauge, 1999. 567 p.
14. Meantz S. The History of Private Life : An Overview. URL: http://www.digitalhistory.uh.edu/historyonline/private_life. Cfm (дата звернення: 01.09.2020).
15. Thackeray W.M. The Adventures of Philip. London : Edward Publishing Co, 1995. 490 p.
16. Wilde O. The Ballad of Reading Gaol. M. : Wordsworth Classics, 2002. 52 p.
- culture] *Philology and Culture*. III International Scientific Conference. Part 2. Tambov. 2001. P. 82–84.
2. Artistov, S.A. Kognitivnye aspekty yazukovoi komunikatsyi, vkluchaiushchie neverbalnye konstituenty [Cognitive aspects of language communication, including non-verbal constituents] *Cognitive linguistics*. P. 1. Part, 1998. P. 108–110.
3. Artiunova, N.D. (1990). Diskurs. Lingvisticheskyi entsyklopedicheskii slovar [Discourse. Linguistic encyclopedic dictionary] M.: Sovetskaya entsyklopedia. P. 136–137.
4. Benvenist, E. (1974). Obshchaya lingvistika [General Linguistics] M.: Progress. 448 p.
5. Bogdanov, V.V. (1993). Tekst i tekstovoe obshchenie [Text and text communication] Spb.: Izd SPbu. 67 P.
6. Boldyriov, N.N. Kategorizatsiya sobytii i spetsyfika natsyonalnogo soznaniia [Categorization of events and the specifics of national consciousness] *Language and National Consciousness*. Voronezh, 1998. P. 29–30.
7. Karasyk, V.I. (2002). Yazykovoi krug: lichnost, kontsepty, diskurs: [Language circle: personality, concepts, discourse] Volgrad: Peremena. 477 p.
8. Levishchenko, M. (2013). Communicative category of Politeness in Victorian speech etiquette. URL: <https://docplayer.net/78201339-Udk-82-0-mariya-levishchenko-komunikativna-kategoriya-vvichlivosti-u-viktorianskomu-movlennievomu-etiketi.html> (citation: 01.09.2020).
9. Makarov M.L. (1998). Interprativnyi analiz diskursa v maloi gruppe [Interpretive analysis of discourse in small group] Tver; Publisher Tver Uni. 200 p.
10. Caldwell Er. Man and Woman. L.: The cresset press, 1989. 188 p.
11. Carter R. (1997). The Routledge History of Literature in English: Britain and Ireland. L.: Routledge. 584 p.
12. Doyle C. (1999). An Incident at the College. L.: Oxford University. 322p.
13. Hobsbaum E. (1999). Mass-producing traditions: Europe, 1870–1914: Representing the Nation: A. Reader. Histories, heritage and museums. L.; N.Y.: Hauppauge. 567 p.
14. Meantz S. The History of Private Life: An Overview. URL: http://www.digitalhistory.uh.edu/historyonline/private_life. Cfm (citation: 01.09.2020).
15. Thackeray, W. M. (1995). The Adventures of Philip. L.: Edward Publishing Co. 490 p.
16. Wilde O. (2002). The Ballad of Reading Gaol. M.: Wordsworth Classics. 52 p.

REFERENCES:

1. Aliefrenko, N.F. (2001). Etnoyazykovoie kodirovanie smysla i kultury [Ethno-linguistic coding of meaning and

*Стаття надійшла до редакції 21.09.2020.
The article was received September 21, 2020.*